

KÁNTOR LAJOS

Kalandom az Unióval

A millicentenáriumi évében talán megbocsátható, ha az irodalmár a történelem – saját történelme – kérdéseibe megpróbál beleszólni. (Bevallom, hogy zseni ifjúságomban magam is történésznek készültem.) Amint a későbbiekben is utalás történik erre, akkor kezdtem „foglalkozni” a 12 ponttal, vagyis azzal, hogy „Mit kíván a magyar nemzet?”, amikor ez nem volt divat nálunk, Erdélyben. Különbőféle könyvekből, alkalmi kiadványokból inspirálódva (régiekből, persze), házi kiállítást rendeztem 1848–49 „dokumentumaiból”. (Ennek, ha jól számítom, negyvennyolc éve már.) Kéznel levő forrásaim közé tartozott (nagyanyám könyvtárából) Gracza György elbeszélő-könyve „a serdültebb ifjúságnak”, az első fejezetben, a *Nemzeti dalt* megelőzve, a híres március 15-i proklamáció, természetesen a 12. ponttal együtt: „Kívánjuk az uniót Erdéllyel.”

Eltelt negyvenhét esztendő (1995. március 14–15-ig), összeolvastam közben néhány újabb könyvet, a gyerekkori témámhoz azonban nem tértem vissza. Úgy adódott, hogy sosem támadt föl bennem a kétely, hogy Graczának – ebben az idézetben – nincs igaza: hogy 1848 és 1849 milyen tragédiákat eredményezett, hogy ez a magyar és világtörténelmi esemény nyilvánvalóan másképp él a többi Kárpát-medencei nép tudatában, mint a miénkben (és persze eleve másképpen, mint a Graczaében), azt közel öt évtized számomra részletesen bizonyította.

És akkor kezdődött, a Pilvaxban, 1995 tavaszán, új kalandom az Unióval. Erről szól az itt következő legújabb kori esemény-krónika. Amely már-már azal végződött, hogy a *Népszabadság* 1996. március 15-i számába kerül ez a szubjektív-objektív beszámoló. Az anyagtorlódás (hiszek a szerkesztőnek) megakadályozta a nyilvánosságához jutását. Most egy számomra hiteles folyóirathoz, a *Tiszatáj*hoz fordulok. Mert úgy gondolom, hogy 1966-ban ezt (a kalandot és esetleges tanulságait) is el kell mondani. (Függetlenül a térségbeli politikai játékoktól, az ismétlődően újratámadó illúzióktól.)

Pilvax és redakció

A magam számára is váratlanul, egy oknyomozás közepébe csöppentem. Az elején meg voltam győződve róla, hogy vitathatatlanul közügyről van szó: aztán szinte meggyőztek a vélt közügy átutalhatóságáról a magánszférába. Több mint két heti keresés, irodalmárok, történészek szóbeli faggatása s az írásos bizonyítékok kutatása után ismét általánosabb érvényű igazság kimondása felé látszik fordulni az ügy – aminek természetesen megvannak a személyes vonatkozásai.

Az elsődleges helyszín (többszörösen is) a Pilvax kávéház. 1995 márciusában – és 147 évvel ezelőtt. A címben feltüntetett redakció viszont egyértelműen a mába vezet – a *Népszabadság* szerkesztőségébe. Tárgy: a *Tizenkét pont*. Illetve, a híres proklamáció első és utolsó pontjával szembenézni akaró (méltatlan) utód, akit sorsa napjaink pilvaxába vezet, egy glosszát szeretne ugyanis megjelentetni a lapban. Az első félórában úgy tűnik, hogy szerző (otthon, Kolozsvárt maga is szerkesztő) és a kéziratról dönteni illetékes rovatvezető között teljes az összhang, s a szöveg a másnapi (március 18-i) lapszámban megjelenik. De fordul a kocka: nyomtatott bizonyítékkal, Landerer és Heckenast nyomdája híres termékének faksimilijével jön egy másik szerkesztő, és diadalmasan eldöntöttnek véli, hogy glosszáíró tévedett, rosszul emlékezett a *Tizenkét pont* 12. pontjának 1848. március 15-i szövegezésére – a glossza tehát tárgyaltan. Szerző (nem Irinyi József, aki koronatanú lehetne, hanem csupán e sorok írója) fejcsóválva nézi az elébe rakott könyvet, már-már meghátrál, majd kételkedni kezd, nem adja fel: utóiratot illeszt a glosszához, azzal a szándékkal, hogy a kérdés tudományos részét világítsák meg a történészek, a vita pedig kerüljön a nyilvánosság elé. Már csak azért is, mert a megkérdezettek nagy többsége hasonlóan emlékezik a történelmi fogalmazásra, mint ő. Valami rejtélynek kell tehát itt lennie. A szerkesztő(k) viszont most már hajthatatlan(ok). Tessék újabb (ellen)bizonyítékokat hozni, s akkor tárgyalunk.

Minthogy nemcsak történelmi kérdésről, hanem sajátos lélektani helyzetről van szó, engedtessek meg nekem az „elhalasztott” glossza ideiktatása (az utóirattal együtt), és utána számolhassak be, keresésem eredményeiről.

Tehát:

A múltat (részben) eltörölni...

Kolozsváriként nem vagyok még hozzáédződve a magyar sajtónapi ünnepekhez, a Pilvax március 15. körüli hangulatához. Az ünnep előestéjén, a sajtószakszervezeti rendezvényen még minden szóra figyelek – természetesen a *Tizenkét pont*ra is. Mind a tizenkettőre, külön-külön. Gyerekkoromtól tartom számon, hogy „Mit kíván a magyar nemzet”. Mindenekelőtt természetesen a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését. Az előadó lelkiismeretesen sorolja a többi tizenegyet is. Az utolsó pont egyetlen szóból áll: „Unió”.

Hirtelen olyan hiányérzetem támad, mintha a versmondó lenyelné, elharapná a rímet. No, nem az irredenta szólal meg bennem, csak az évtizedek óta őrzött történelmi emlék. Mert én úgy olvastam, máig tudom a márciusi ifjak követeléséből: „Unió Erdéllyel.” Kétkedve szólok a mellettem álló, nálam jóval több ilyen ünnepséget megélt sajtórókáknak: nem hiányzik innen valami, talán én emlékszem rosszul? Ha pedig emlékezetem nem csal, akkor hogyan is állunk 1995-ben az első ponttal, a cenzúra eltörlésével?

Jó publicisztikai téma, biztatnak barátaim, írjam meg.

A másnapi pilvax-találkozó kényszeríti ki tulajdonképpen ezeket a szomorú sorokat. Lehet, túlságosan naiv vagyok, s ezért vélem úgy, hogy a *Korunknak* ítelt Szabad Sajtó Díjhoz járó töltőtollal elsőként ezt a jegyzetet kell aláírnom. Nem fontolgatva, hogy az alapszerződés Magyarország és Románia között ebben a pillanatban milyen fázisban áll – napok vagy évek választanak el tőle. Én ugyanis 1995-ben nem a lehetetlent, az Uniót követelem Erdéllyel, illetve Erdélyét Magyarországgal, hanem a sajtó szabadságát, a cenzúramenteséget. Annak a jogát, sőt kötelező voltát, hogy úgy idézzék – Budapesten, a Pilvaxban is! – mind a 12 pontot, ahogy 147 éve felhangzott. Ha pedig valamiért „nem lehet”, nem tanácsos, akkor az első pont felolvasásáról is mondjanak le. Ne számítsanak valakik a romló történelmi emlékezetre.

Még az alapszerződésért folytatott (végül is aláírás nélkül zárult) hajsza finisében sem.

Ui. Mutatja a szerkesztő az első példány fakszimiléjét, amelyen csak „Unió” szerepel. Félig (sem vagyok) meggyőzve. Vajon nem egy korábbi (ön)cenzúrárt éltetünk tovább? Mert van (volt) „Unió Erdéllyel” változat! Ha pedig az „Unió” – egy Szatmárnémetiben működő készruhágyár... (Én pedig az irredentizmust továbbra sem kedvelem. De a történelmi öncsonkítást sem.)

És akkor az oknyomozásról

Az igazság feltárásához, megtalálásához úgy gondoltam, elég egy gazdag magánkönyvtár, hazautazás előtti hétvégén hát (amikor már minden közintézmény bezárt) irodalomtörténész barátomhoz fordultam. Természetesen nála is megtaláltuk a *Tizenkét pont* már említett fakszimiléjét (ahol a 12. pontként ennyi áll: „Unio”), az általam keresett változat (Unió Erdéllyel) azonban nem akart előkerülni. Aztán a Krenner Miklós által szerkesztett *48-as Erdélyben* felbukkant. S még azelőtt Tolnai világtörténetében. Igen ám, de honnan vették ők, és lehet-e hitelt adni a feldolgozóknak – a fakszimilével szemben?

Hazaérve, biztos voltam benne, hogy valamelyik idősebb vagy ifjabb kolozsvári történész – közülük nem egy tanulmányt, könyvet írt 1848–49-ről – nyomra tud vezetni: leemelni a polcra azt a könyvet, amely választ ad nekem, honnan a kétféle szöveg, kétféle emlékezés. Vagyis: tévedtem-e a glosszában, igaztalan volt-e a feltételezésem. Annyit (szóban) megtudtam, hogy 1848. március 15-én állítólag több nyomtatvány is előkerült a *Tizenkét pontból*, s ezek között van teljes változatú (Unió Erdéllyel). Most azonban már én is kételkedem, csak írásos dokumentumnak hiszek.

Nem sorolom fel valamennyi általam megnézett népszerűsítő és szakkönyvet, amely nem igazít el a kérdésben. Amit belőlük mégis megtanultam, hogy a *Tizenkét pontot* nem lehet egyszerre kipattant, első pillanattól kodifikált alapszövegnek tekinteni (hogy én, s gondolom, velem együtt sokan, hitték, hitük, tudni véltük). Irinyi József szövegezése március 11-i megszületése után vál-

tozásokon ment át. A *Magyarország története 1790–1848* akadémiai kiadvány (Bp., 1980) 1848. március 13-ra ezt írja: „Az Ellenzéki Kör elfogadja a tizenkét pontot.” A következő történelmi korszakot összefoglaló kétkötetes munka (*Magyarország története 1848–1890*. Bp., 1979.) Spira György szövegezésében (főszerkesztő: Kovács Endre) megállapítja: „Március 15-e fejleménye az volt, hogy Petőfi összeült Vasvárival meg a Pilvax-kör két további tagjával, Jókai Mórral és Bulyovszki Gyulával s a tizenkét pont eddigi – petícióhoz illő – keretszövegét felcserélte egy új szerepének megfelelő, kiáltványt formázó szöveggel, anélkül azonban, hogy maguknak a tizenkét pontban foglalt követeléseknek a szövegét is radikalizálni próbálta volna...”

A bökkenő csak az, hogy a Landerer és Heckenast nyomdájában elkészült példány szövege (nyelvilég, nyelvtanilag) heterogén. Nem szükséges túl alapos elemzés ahhoz, hogy kimutassuk: az első fele valóban megszólító, tehát kiáltványszerű, a második rész viszont címszavakban fogalmaz (erre mondhatják, hogy petíció). A mi vitás kérdésünkhöz visszatérve, hogy tulajdonképpen mi hangzott el 1848. március 15-én a Pilvaxban, illetve a forradalom más színhelyein, arra az idézett történettudományi munka ilyenformán nem ad választ.

Már-már feladtam a reményt, hogy képes leszek eligazodni a „nagy nap” e végül is filológiai érdekességű, engem mégsem csupán szakmailag izgató apró vonatkozásában, s érdemleges érvet tudok találni a szerkesztőkkel folytatott vitámban (vagyis: megsértették-e a történelmi emlékezetet s a szabad sajtó elvét szándékosan vagy akaratlanul, akik 1995. március 14-én a Pilvaxban a szerintem csonka változatot olvastatták fel). És akkor a kölcsön kapott *1848–49 a korabeli napilapok tükrében* című Officina-kötetben (Bp., 1943) rábukkantam a *Március 15-e. Forradalom vér nélkül* című cikkre, az *Életképek* 1848. március 19-i számából. Innen idézem: „Martius 15-kén reggel a fővárosi fiatalság, mely a józanabb pártnak nevezett töredék által ajánlott türelmet és várakozást sérelmei gyógyszerül nem tartotta elegendőnek, adandó reformlakomája fölött tanácskozni egybegyülekezvén, ez alkalommal Jókai Mór következő proclamációt kiáltott ki ügybarátaihoz: »Testvéreim! A pillanat melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladunk, boldogulunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság, egyetértés! Követeljük jogainkat, melyeket eddig tőlünk elvontak, s kívánjuk, hogy legyenek azok közösek mindenkivel. Kívánjuk a sajtó szabadságát, censura rögtöni eltörlését: – felelős miniszteriumot Budapesten...” És így jönnek sorra a pontok, el egészen eddig: „A politicalai statusfogyok bocsáttassanak szabadon. Unio Erdély és Magyarhon között! Ezen jogokat követelni tartozik a nemzet, s bízni önerejébe s az igaz ügy istenében! Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

Az idézet alapjául szolgáló „hír-antológia” szavahihetőségében talán nem kell kételkednünk. A leírás szerint e proklamációt Petőfi szavalata követte, aztán ment a tömeg az egyetemi ifjúsággal egyesülni. „Ekkor a nép szónokai kö-

zül Jókai harmadszor is nyílt piacon felolvasá a proclamációt, s Petőfi elszavalá fentebbi dalát, mellynek végezetével rögtön elhatározott, hogy a nép a proclamáció első pontját, a sajtószabadságot, saját önhatalmával fogva teljesülésbe viendi, mit meg is tett, innét tömegestül Landerer és Heckenast nyomdájára menvén...”

Vagyis ha ez így igaz, nem érv az *elhangzott* szövegre az első *kinyomtatott* változat...

Az oknyomozásban én eddig jutottam. A tanulások azonban sokkal izgalmasabbak annál, hogy a Pilvaxban március 15-én reggel elhangzott-e az Erdély szó, vagy csak beleértették az Unióba. A kérdés számomra így jelentkezik: van egy „szent” nemzeti alapszövegünk, amelynek máig sincs (vagy csak én nem akadtam nyomára, bár egy bibliográfiai utalásban?) filológiai elemzése. Tudni vélünk valamit – amit igazában nem tudunk (legalábbis pontosan nem).

A másik kérdés az, hogy ki mikor mire érzékeny. És ezt önmagammal szögezem szembe. Túlérzékenységünk – készséggel elismerem – igaztalan állításokhoz vezethet. Bár azt is meg lehetne vizsgálni, hogy alaposnak gondolt könyvek, szaktanulmányok miért hallgatnak bizonyos részletekről; miért kerülnek meg bizonyos idézeteket, választanak ki következetesen másfajtaikat.

Személyesen örvendek annak, hogy a Pilvax – és az éber redakció – 1995 márciusában ezeket a gondolatokat elindította bennem. Örvendek – noha tudom és vallom, hogy ma kérdéseinket másképp kell feltennünk. A múltra hivatkozni kevés, sőt félrevezető lehet. De „szégyellősen” elmismásolni az egykor voltakat nem kellene.

Ez még akkor is igaz, ha a redaktor vagy valamelyik szakkutató rácáfolna az *Életképekből* idézett Jókai-szövegre...

